

усматривает обязательное участие специально-уполномоченного субъекта. Через определенные формы правоприменительной деятельности реализуется функциональное назначение этой деятельности и обеспечивается действие самого права.

Ключевые слова: правореализация, правоприменение, правоприменительная деятельность, правосудие, правоохранительная деятельность, оперативно-исполнительная деятельность.

Perepelyk A. Value and legal basics of law enforcement activity

In the article is being researched the legal category of law enforcement as an complicated and socially valuable legal phenomenon. Law enforcement is characterized as a special form of law realization, which assumes individual legal regulation and provides involvement of a specially authorized subject. Threw specific forms of law enforcement activity is been realized its functionality and ensures the action of law.

Key words: realization of law, law enforcement activity, justice, protective activity, operational and executive activity.

УДК 340.1

*Альона Сергіївна Пуховська,
докторант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук*

ПРАВА ЛЮДИНИ В АСПЕКТІ ІНТЕГРАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Права людини, їх визнання, нормативне закріплення, реалізація та захист є не лише внутрішнім обов'язком тієї чи іншої держави, вони давно перетворилися на об'єкт міжнародного інтересу та правового регулювання. Права людини — це не вияв належності до певної соціальної групи, людей, народу, ідеології, релігії, а загальнокультурне надбання людства. Це моральна основа, фундамент будь-якого суспільства і держави. Людина не може існувати поза суспільством, суспільство не може існувати поза державою. Цей постулат є особливо актуальним у наші дні, коли в усіх країнах спостерігається ускладнення суспільних відносин, що вимагає втручання держави. На нашу думку, сучасна наука потребує дослідження особливостей інтеграційної взаємодії людини, суспільства і держави. Проблема взаємовідносин людини, суспільства і держави в тій чи іншій формі супроводжувала всі періоди розвитку людства і політико-правової думки. В основу більшості досліджень цих взаємин покладаються права людини. Ця категорія сприймається як принципи і норми, які регулюють відносини між державою і людиною, забезпечують кожному індивіду можливість діяти на свій розсуд або отримувати певні блага. Актуальність статті обумовлена і тим, що в понятті, особливостях та реалізації прав людини правова наука знайшла глибоко людський, загальнодержавний і правовий зміст. Проблематика правового забезпечення реалізації означених прав є складною, багатоплановою і багатоаспектною. І в цьому сенсі вона становить значний інтерес для юридичної науки і практики, а також для обґрунтування наукової основи теорії прав людини. Необхідно зазначити, що проблеми прав і свобод людини та громадянина, взаємодія правової держави і визнаних прав та свобод особистості, а також окремі аспекти теорії прав людини стали предметом дослідження у працях С. Алексєєва, М. Байтіна, А. Безуглова, А. Венгєрова, Д. Керімова, В. Копєйчикова, В. Лазєрева, О. Лєйста, О. Лукашевої, О. Малька, М. Матузова, В. Нєрсєсянца, О. Петришина, Н. Онїщенко, П. Рабіновича, Т. Радька та ін.

Метою цієї статті є аналіз історико-правових основ сучасної теорії прав людини, а також обґрунтування ролі громадянського суспільства і держави у забезпеченні та реалізації основних прав і свобод людини.

Уявлення про державу як організацію, що будує взаємини з громадянами і суспільством на основі закону, почали формуватися вже на ранніх етапах розвитку людської цивілізації і були покладені в основу концепції правової держави. З ідеєю правової держави вчені пов'язували пошуки більш досконалих і справедливих форм життя. Початкові уявлення про державу і права людини формувалися у загальному руслі філософсько-правових концепцій, які відстоюють високу цінність закону і законності. Мислителі Античності Сократ, Демокріт, Платон, Аристотель, Полібій, Цицерон намагалися виявити такі зв'язки і взаємодії між правом і державною владою, що забезпечували б гармонійне функціонування суспільства. Вчені давнини вважали, що найбільш розумною і справедливою є лише та політична форма суспільного життя людей, за якої закон є обов'язковим як для громадян, так і для самої держави. Державна влада, що визнає право й одночасно обмежена ним, на думку древніх мислителів, вважалася справедливою державністю. Державно-правові ідеї та інститути Древньої Греції і Риму зробили помітний вплив на становлення і розвиток подальших прогресивних учень про правову державу [1, с. 37–39]. Таким чином, розвиток філософсько-правової думки підтвердив нерозривність взаємодії прав людини і панування закону в суспільстві, які засвідчили значне історичне прозіння мислителів щодо прогресивних напрямів і форм розвитку державності на шляху свободи і гуманізму. Розвиток філософських ідей і доктрин правової держави невіддільний від становлення уявлень про права і свободи людини, які в підсумку і стали центральною ланкою, навколо якої розвивалися філософсько-правові принципи і норми правової держави. На нашу думку, варто відзначити ідеї таких прогресивних мислителів, як Т. Гоббс, Г. Гроцій, Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є, Б. Спіноза та інші, які зробили значний внесок у розвиток цієї концепції. Їх філософсько-правові теорії спиралися на теоретичні надбання античних мислителів щодо підпорядкування закону, забезпечення свободи, гуманістичної орієнтації держави. Їм характерна невіддільність прав людини від принципів побудови правової держави — панування закону, свобода і справедливість [2, с. 118–125, 141]. Дж. Локк першим обґрунтував поняття і здійснив класифікацію особистих і громадянських свобод. До них насамперед належить свобода совісті — через неможливість впливати на внутрішні переконання іззовні. Природа людини є такою, що її неможливо примусити до віри у щось за допомогою зовнішньої сили. Природна свобода людини полягає у тому, щоб не бути нічим зв'язаним, окрім закону природи. У державі свобода не знищується, а конкретизується у цивільних законах. Свобода людей, що перебувають під владою уряду, полягає у тому, щоб мати постійне правило для життя, загальне для кожного в цьому суспільстві і встановлене законодавчою владою, створеною в ньому; це — свобода слідувати своїм власним бажанням в усіх випадках, коли цього не забороняє закон, і не бути залежним від непостійної, невизначеної, невідомої самовладної волі іншої людини. Б. Спіноза, розвиваючи ідеї природного права, обґрунтував філософське бачення демократії, громадянських прав і свобод. Він вважав, що в разі протидії індивідів їх природне право практично не забезпечене, є нереальним. Необхідні гарантії досягаються лише в державі, де кожен із суспільних суб'єктів має реально діюче природне право. Держава в результаті такого об'єднання є гарантом забезпечення природного права, але права не окремих осіб, а всієї сукупності громадян. Дія природного права не припиняється, а набуває іншої модифікації. Серед основних функцій держави — культурно-правова, бо люди не народжуються громадянами, а стають ними [3, с. 177]. Ш.-Л. Монтеск'є у трактаті «Про дух законів» основною цінністю називає політичну свободу індивіда, умовами забезпечення якої виступають справедливі закони і належна організація державності [4, с. 151–155]. Ідея свободи індивіда, запропонована ранньобуржуазними філософами-просвітителями, була розвинута у філософських працях І. Канта і пов'язувалася з правовою рівністю людей, їх вільним спілкуванням. Ідея свободи як природженого природного права людини і права загалом, як результат добровільної згоди на обмеження власної волі визначає розуміння держави як об'єднання безлічі людей, підпорядкованого загальним правовим законам. У філософському вченні І. Канта простежується думка про зв'язок природного права людини на свободу і панування у державі правових законів — «право людини повинно вважатися священним, яких би жертв це не коштувало пануючій владі» [5, с. 7–10]. Значну роль в

обґрунтуванні прав людини поряд із видатними філософами-гуманістами Заходу відіграли правознавці — прихильники ліберальних цінностей у праві. Серед них І. Ільїн, Б. Кістяківський, П. Новгородцев, Л. Петражицький, Б. Чичерін, які заклали фундамент природно-правової концепції як основи формування правової системи, що відповідає потребам сучасного громадянського суспільства. Вони схилилися до ліберального праворозуміння, націленого на затвердження в соціальному бутті невід'ємних природжених прав людини [6, с. 401]. Таким чином, можна стверджувати, що ідеї західних філософів і мислителів, а також дореволюційних правознавців сприяли формуванню теорії правової держави, де в основу правових поглядів покладається обмеження всевладдя держави конституційним (правовим) механізмом, що виключає державне свавілля, порушення прав і свобод людини та громадянина. І вирішальним чинником формування правової держави є створення громадянського суспільства, поза яким правова держава неможлива. Уже в конституційних актах, що стали результатом американської та французької революцій XVIII ст., за людиною визнавалися певні свободи, тобто сфери, що перебувають поза регулюванням і втручанням держави. Поряд зі «свободами» також стали закріплюватися і права, які могли бути реалізовані лише через позитивну (законодавчу і виконавчу) діяльність держави. Саме в епоху буржуазних революцій з'являється і поняття прав людини. Засновані на теорії природного права і ліберальних ідеях права людини визначались як комплекс суб'єктивних прав, що мають юридичну форму і незалежну від держави природу. З кінця XVIII — початку XIX ст. права і свободи людини поступово стали закріплюватися у законодавствах все більшої кількості держав. Визнання і захист прав людини стали пріоритетною функцією і невід'ємним атрибутом компетенції більшості держав [7, с. 9–14], оскільки це є одним зі способів практичного вирішення проблеми взаємовідносин «людина, суспільство і держава». Права людини стверджують у цих взаєминах свободу і гідність особи. Практично в усіх конституціях сучасних країн світу визнається пріоритет природних прав людини та наголошується, що природні права реалізуються лише завдяки демократичній державі. В історії формування і розвитку демократії як ідеї та форми державного устрою існують два протилежні підходи, кожен з яких має своє соціально-історичне обґрунтування. Обидва підходи впливали з суспільних відносин, що покладаються в основу демократії: індивід — суспільство — держава. Характер відносин визначається тим, який з елементів цих відносин береться за вихідний. Основна проблема у розумінні демократії полягає в тому, чи приймається за основний принцип визнання суспільства як цілого, що ототожнюється з державою, а індивіда, людини — як підлеглого державі, її частини; або ж на перше місце ставиться індивід, а суспільство розглядається як сукупність автономних індивідів, держава ж відсувається на другий план, оскільки їй відводиться роль лише захисника об'єднаних у співтовариство людей. За першого підходу демократія є владою народу, народовладдя, народ визначається джерелом влади, він править. За другого підходу, по суті, індивід, особистість з її інтересами — основа політичної влади. За такої концепції демократія — це влада представників народу для народу, обрана ним. Править не народ, а його довірені [8, с. 26]. Будь-яка демократична держава, що претендує на це високе звання, зобов'язана створювати і необхідні правові передумови для реалізації прав і свобод людини. У цьому випадку йдеться про законність. Режим законності являє собою такі політичні, соціальні та моральні обставини, за яких дотримання законів і сумлінне виконання юридичних обов'язків є принципом діяльності всіх суб'єктів права, у тому числі державних органів, посадових осіб, недержавних організацій та окремих громадян. Простежуючи зв'язок держави і законності, можна констатувати найбільш органічне поєднання закону з демократією, з діяльністю правової держави, в якому панують законодавчі органи, а всі інші не просто підкоряються закону, вбачають своє призначення у втіленні законів у життя. У демократичній державі всі рівні перед законом і, отже, мають рівні обов'язки і підлягають рівній відповідальності за порушення законності. Зв'язок законності з демократією полягає також у тому, що самі закони і вимоги їх дотримання відображають волю більшості народу [9, с. 408]. Залежно від масштабу участі держави у забезпеченні прав людини і характеру покладених на нього обов'язків перед особистістю в правовій доктрині можна виокремити такі критерії класифікації суб'єктивних прав людини і громадянина. Перша група прав характеризується тим, що держава визнає за особистістю певну сферу відносин, яка віддана на розсуд індивіда і не може бути об'єктом домагань держави. Навпаки, на державу покладено юридичний обов'язок захищати цю сферу самовизначення

особистості від вторгнення своїх органів і посадових осіб, громадських об'єднань та інших громадян через заходи адміністративно-правового та кримінально-правового характеру. До цієї групи прав, які становлять так званий негативний правовий статус, належать права особистої свободи (недоторканність особи і житла, таємниця листування, свобода пересування тощо), а також права суспільної свободи, включаючи свободу думки, совісті і релігії, свободу слова, друку, зборів і мітингів, вуличних походів і демонстрацій, свободу асоціацій та ін. Для другої групи прав характерно визнання державою за особистістю права на участь в управлінні державою загалом і в політичній діяльності зокрема. До них можна віднести право громадян на управління справами держави як безпосередньо, так і через своїх представників, право обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також право на участь у референдумі. Третя група прав дає можливість індивіду вимагати від держави позитивної діяльності щодо створення умов для реалізації особистістю визнаних за нею прав. Вони становлять позитивний правовий статус, що включає, наприклад, право на працю, освіту, матеріальне забезпечення в старості, через хворобу, у разі втрати годувальника, повної або часткової втрати працездатності та ін. [10, с. 195–196]. Таким чином, права і свободи людини дають можливість повного розвитку і використання людських якостей, інтелекту, здібностей, можливостей задовольняти духовні та інші запити. Вони засновані на зростаючій потребі людства в такому житті, за якого невід'ємними є гідність і цінність кожної людської особистості, яка користувалася б повагою і захистом з боку держави. Держава в процесі здійснення прав і свобод кожним індивідом не може і не повинна бути стороннім спостерігачем. У цьому випадку вона є рівнодіючою силою, яка урівноважує егоїстичні інтереси окремих членів суспільства, протиріччя приватного, індивідуального і загального, використовуючи при цьому правові засоби.

Таким чином, у сучасному суспільстві модель взаємозв'язку правової держави і прав людини нерозривно пов'язана з традиційною проблемою взаємовідносини держави й особистості і має давню історію. На різних історичних етапах сформувалися різні варіанти взаємозв'язку держави, суспільства та особистості і, відповідно, державних гарантій прав людини. Права людини — історично рухлива категорія, що постійно видозмінюється разом з еволюцією суспільства і держави. Раніше права людини розумілися передусім як автономія особистості, як її свобода від державного втручання. Зараз акценти змістилися у бік позитивних послуг держави на користь конкретної особистості. З цього випливає, що між державою і правами особистості існує нерозривний зв'язок, який виявляється у ступені визнання і гарантування державою певного кола прав людини.

Список використаних джерел

1. *Азаркин Н. Н.* История политических учений / Н. Н. Азаркин, В. Н. Левченко, О. В. Мартышин. — М. : Юрист, 1994. — 132 с.
2. *Демиденко Г. Г.* История учений о праве и государстве: Курс лекций / Г. Г. Демиденко. — 2-е изд. — Харьков : Право, 2008. — 432 с.
3. *Фихте И. Г.* Несколько лекций о назначении ученого / И. Г. Фихте // Сочинения : в 2 т. / И. Г. Фихте. — СПб. : Мифрил, 1993. — Т. II. — 798 с.
4. *Крестовская Н. Н.* История учений о государстве и праве: Курс лекций / Н. Н. Крестовская, А. Ф. Цвиркун. — Харьков : Одиссей, 2007. — 376 с.
5. *Калинина И. А.* Проблема свободы личности в государственно-правовых взглядах Канта : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / И. А. Калинина // Тамбовский государственный университет имени Г. Р. Державина. — Тамбов, 2009. — 16 с.
6. *Кистяковский Б. А.* Социальные науки и право / Б. А. Кистяковский // Очерки по методологии социальных наук и общей теории права. — М., 1916. — 600 с.
7. *Общая теория прав человека* / рук. авт. коллектива и отв. ред. Е. А. Лукашева ; Ин-т государства и права Рос. акад. наук. — М. : Норма, 1996. — 509 с.
8. *Зеркин Д. П.* Основы политологии / Д. П. Зеркин // Курс лекций. — Ростов н/Д : Феникс, 1996. — 544 с.
9. *Общая теория права и государства* : учеб. / под ред. В. В. Лазарева. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Юрист, 1996. — 472 с.
10. *Теория государства и права* / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. — Саратов, 1995. — 512 с.

Пуховська А. С. Права людини в аспекті інтеграції суспільства і держави: історія та сучасність

У статті здійснюється аналіз прав людини у співвідношенні «індивід — суспільство — держава». Аналізується взаємозв'язок правової держави та прав людини в аспекті традиційної проблеми інтеграції держави й особистості. Відносини держави та індивідів визначаються як засновані на їх рівному статусі обов'язку держави не порушувати права і свободи, забезпечити рівність людей, а також відповідальності індивідів перед співгромадянами і державою.

Ключові слова: права людини, суспільство, держава, правова держава.

Пуховская А. С. Права человека в аспекте интеграции общества и государства: история и современность

В статье осуществлен анализ прав человека в соотношении «индивид — общество — государство». Рассматривается взаимосвязь правового государства и прав человека в аспекте традиционной проблемы интеграции государства и личности. Отношения государства и индивидов определяются в аспекте их основывания на равном статусе, обязанности государства не нарушать прав и свобод, обеспечить равенство людей, а также ответственности индивидов перед согражданами и государством.

Ключевые слова: права человека, общество, государство, правовое государство.

Pukhovskaya A. Human rights in terms of the integration of society and the state: history and modernity

The article analyzes the human rights in the ratio «individual — society — state». Analyzed the relationship of law and human rights in terms of the traditional problems of relations between the state and the individual. Relations between the state and individuals based on their equal status, the State's obligation not to violate the rights and freedoms, to ensure equality of human rights and responsibilities of individuals to their fellow citizens and the state.

Key words: human rights, society, state, the legal state.

УДК 340.1

*Євгенія Олександрівна Романюк,
молодший науковий співробітник
відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук*

ПОЗИТИВНА ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК КРИТЕРІЙ МОРАЛЬНОГО РІВНЯ

Роль сучасного права у державі та громадянському суспільстві, а також визначення основних цілей правового регулювання вбачається у досягненні загального соціального консенсусу, суспільного компромісу.

Невід'ємною складовою зазначених процесів, а також передумовою існування демократичної, соціальної держави є інститут юридичної відповідальності. Саме тому з'ясування сутності та змісту цього додаткового, проте особливого механізму дії права сьогодні залишається одним із найактуальніших питань у теоретико-правовій науці.

Крім цього, нині домінує твердження, відповідно до якого право є засобом, що стимулює активну поведінку особистості. Відтак стає актуальною ідея так званої «позитивної відповідальності», під якою розуміється не відповідальність особи, що вчинила правопорушення, а навпаки, її правомірна поведінка, «здатність людини передбачати результати своєї діяльності та визначати її, виходячи з того, яку користь або навпаки — шкоду вона принесе суспільству; усвідомлення свого обов'язку перед суспільством і державою» [1, с. 42].